

RUTA ŚPIEWAK¹

DEFINIOWANIE KATEGORII „WIEŚ” NA POCZĄTKU XXI WIEKU, CZYLI O KŁOPOTACH BADACZA OBSZARÓW WIEJSKICH

Abstrakt. Z podaniem jednej spójnej definicji wsi jest dziś poważny problem. Współczesny badacz tematyki wiejskiej musi rozważyć, czy chce się zająć „wsią”, czy „obszarem wiejskim”, bowiem jak zauważa Gorlach [2004], każde z tych pojęć narzuca inną perspektywę. Te same pojęcia nieco inaczej interpretują socjologowie, ekonomiści czy geografowie jak również badacze z poszczególnych krajów. Socjologowie (m.in. Hogart i Buller [1987], Kaleta [1998]) wskazują różne płaszczyzny definiowania wsi. Artykuł podejmuje próbę analizy zmian, jakie zaszły w sposobie definiowania wsi od czasów Grabskiego do dzisiaj. Definiowanie wsi przy takim wielkim jej zróżnicowaniu i tempie zachodzących zmian jest tak trudne, że niektórzy badacze postulują, żeby zaprzestać używania pojęcia „wiejski”. Halfacree proponuje nawet używania kategorii *postrurality*. Kwestia definiowania pojęcia „wieś”, „wiejski” i „obszar wiejski” dla naukowców jest ważna, bo jak wskazywał Nowak [1985], trzeba badane pojęcia tak zdefiniować, aby ich treść i zakres dla osoby prowadzącej badania były jak najbardziej klarowne.

Słowa kluczowe: definicja, wieś, wiejski, obszar wiejski, kontinuum miejsko-wiejskie

WIEŚ – OBSZAR WIEJSKI – WIEJSKOŚĆ

Howard Newby [1983] twierdzi, że definicja wsi to kwestia pewnego konwensansu. Problemem jest nie tylko uchwycenie różnorodności wsi, z jaką mamy do czynienia, ale również opis zmian, które zachodzą w ostatnich czasach i powodują, że wieś upodabnia się do miasta. Amerykańscy badacze przypominają, że „...schematy pojęciowe w sposób istotny określają to, co postrzegamy, co odrzucamy, albo co przyjmujemy jako oczywiste” [Gilbert 1998, s. 40]. Dla socjologa wsi oznacza to, tak jak dla badacza każdej innej dyscypliny, że musi jasno

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: ruta-spiewak@gmail.com).

określić podstawowe pojęcia i problemy, którymi się zajmuje. Hoffsomer [1960], cytowany przez Gilberta [1998, s. 40], prawie 50 lat temu upominając się o zdefiniowanie pola badawczego socjologii wsi, stwierdził: „...sukces jakiegś dyscypliny naukowej jest związany z klarownością jej obszaru badawczego”. Newby zauważa, że „...socjologia wsi ciągle nie może sobie poradzić ze swoim podstawowym problemem, a mianowicie z określeniem tego, na czym polega dzisiaj wiejskość” [Newby 1983, za: Gilbert 1998, s. 57]. Bez określenia tego, czym jest wieś, nie będzie można pokonać problemu spójności pojęciowej i badawczej w socjologii wsi. Zagadnienie to w okresie dużych i szybkich przeobrażeń, jakie zachodzą na obszarach wiejskich, zyskuje obecnie znowu na znaczeniu. Wieliczko [2006] zwraca uwagę, że zwłaszcza w przypadku dyskusji o przyszłości wsi, należy dokładnie określić, co kryje się pod tym pojęciem. Piśze ona: „Również ekonomiści są zdania, że wybór czy też stworzenie odpowiedniej definicji jest istotne w debacie o kierunkach rozwoju wiejskiego. W tekstach ekonomicznych sposób zdefiniowania ma kluczowe znaczenie dla zakresu prowadzonej polityki wiejskiej oraz możliwości wspierania poszczególnych regionów” [Wieliczko 2006, s. 10]. W zależności od tego, jaką definicję wsi przyjmuje badacz, opowiada się on również za konkretnym zbiorem problemów, jakimi się zajmuje. Hałamska stwierdza, że „...w zależności od zawartości pojęcia <wieś> pojawia się odmienny zbiór problemów” [Hałamska 2001, s. 53]. Definicji wsi jest tak wiele, że badacz – zanim przystąpi do pracy – musi przyjąć lub zaprojektować definicję, która wprowadzi ład i określi obszar interesującej go problematyki.

Współczesny badacz tematyki wiejskiej staje przed wieloma dylematami. Jego pierwszym zadaniem powinno być określenie tego, co rozumie pod pojęciem „wieś”, czy chce zająć się „wsią”, czy „obszarem wiejskim”, jak rozgraniczać te pojęcia oraz czy można ich używać zamiennie. Górlach jest zdania, że każde z tych pojęć „...narzuca nam inną perspektywę, kreuje inny obraz rzeczywistości społecznej” [Górlach 2004, s. 16]. To, co kryje się pod pojęciem „wieś”, tworzy konfigurację kilku czynników. Dla Górlacha są to: dominujący typ aktywności – praca w rolnictwie, mniejsze niż w mieście zagęszczenie ludności, dominujące relacje społeczne opierające się na więzi krewniczowsko-sąsiedzkiej, specyficzne cechy kultury. Pojęcie „obszar wiejski” koncentruje się na pewnym wybranym elemencie spośród wyżej wymienionych cech – jest to pewien obszar, przestrzeń, która zostaje wyodrębniona ze względu na jakąś szczególną cechę. Często jest to element demograficzny, a więc zagęszczenie ludności. Użycie tego pojęcia oznacza, że uwzględnione zostały zmiany, jakie zaszły na wsi w XX wieku. Do podstawowych należy zaliczyć znaczny spadek liczby ludności zajmującej się rolnictwem. Widoczne są także zmiany w relacjach społecznych, pojawienie się wielu nowych grup zawodowych. Górlach [2004] jest zdania, że pojęcie „wieś” nie odpowiada już dzisiejszym formom życia społecznego i z tego względu pojęcie „obszary wiejskie” lepiej oddaje dzisiejszą specyfikę życia. Czy więc słuszną byłaby teza, że pojęcie „wieś” jest zbyt wąskie, a nawet zbyt restrykcyjne, by oddać dzisiejszą dynamikę współczesnego życia?

Ekonomiści, jak na przykład Jerzy Wilkin, twierdzą, że kategoria „wieś” odnosi nas do przeszłości, ale postrzegają ją bardziej w kategoriach administracyjno-gospodarczych. Zdaniem Wilkina, wieś to „...jednostka osiedleńcza, różniąca się zazwyczaj od miasta strukturą zawodową ludności, rodzajem i gęstością zabudowy, funkcjami ekonomicznymi i administracyjnymi” [Wilkin 1999, s. 27], a obszary wiejskie w jego ujęciu to pojęcie szersze, które opisuje jako „...część terytorium kraju, która funkcjonalnie związana jest z rolnictwem oraz innymi formami działalności, dla których podstawą jest korzystanie z zasobów przyrody” [tamże]. To, co odróżnia obszary wiejskie od miast to, zdaniem Wilkina: „...związek z rolnictwem, gęstość zaludnienia oraz charakter zgrupowanych w nich jednostek osiedleńczych”. W dalszej części, pokazano, że niektórzy badacze kwestionują, czy rzeczywiście te właśnie cechy odróżniają współcześnie wieś od miasta.

Z przeglądu prac brytyjskich naukowców wynika, że pojęcia „wieś” i „wiejski” odnoszą się do kwestii związanych z ich specyficznymi charakterystykami społecznymi, ze szczególnym sposobem bycia czy też z jej postrzeganiem przez ludzi, co przede wszystkim odnosi się do przeszłości. W odróżnieniu od obszarów wiejskich, „wieś” jest pojęciem bardziej abstrakcyjnym. Dobrym przykładem właśnie takiego spojrzenia na wieś jest stanowisko Paula Clokea. Jest on zdania, że wieś ma związek z przestrzenią wyobrażoną, połączoną z różnego rodzaju przestrzeniami wyobrażonymi o różnych znaczeniach kulturowych, uznawaną za miejsca straszne lub idylliczne [Cloke 2006]. W analizowanych angielskich tekstach socjologicznych lub z dziedziny geografii społecznej, opublikowanych pod koniec XX i na początku XXI wieku, pojęcie *rural* (wieś) i *rural areas* (obszary wiejskie) pojawia się zamiennie. W tekstach tych spotykamy także pojęcie *rural space* (wiejska przestrzeń) czy *countryside*, które zwykle można traktować jak synonim pojęcia „obszary wiejskie”. „Wiejska przestrzeń” i „obszary wiejskie” są używane zamiennie także w artykule na temat nowych zasobów obszarów wiejskich [Perkins 2006]. W tekstach angielskich spotkać się można jeszcze z pojęciem *village*, lecz ono odnosi się raczej do określeń związanych z małymi miasteczkami lub małymi fragmentami większych miast.

Ze zbioru artykułów zawartych w pracy *Nowa socjologia wsi w Niemczech* [2006] wynika², że częściej spotykany pojęciem jest „obszar wiejski” niż wieś. „Obszar wiejski” używany jest w kontekście rozwoju i nowoczesności, a „wieś” używana jest do opisu sytuacji z przeszłości [Vonderach 2006]. Można też stwierdzić (co właściwie nie stoi w sprzeczności z tym, co wyżej powiedziane), że pojęcie wieś we wspomnianych tekstach kojarzy się z zagadnieniem jakości życia. Wieś pojawia się w artykułach dotyczących podejmowanych decyzji o wyprowadzce z miasta na wieś tych, którzy poszukują tam „...życia lepszego, bardziej swobodnego, zdrowszego, bezpieczniejszego” [Steinbush 2006, s. 146] lub też w artykułach dotyczących praktyki „dobrego życia na wsi” [Hahn 2006].

² Teksty niemieckie autorka czytała w tłumaczeniu, angielskie – w oryginale. Możliwe jest więc, że jej interpretacje nie są pełne.

Wielu autorów zwraca uwagę, że obecnie w dyskursie publicznym wzrasta popularność terminu „obszar wiejski” [Czarnecki 2005, Wieruszewska 2005]. Obszary wiejskie w literaturze geograficznej i planistycznej są pojmowane dwójako: jako jednostka osadnicza (wieś, osiedle wiejskie, miejscowość), a także jako przestrzeń, obszar, teren [Czarnecki 2005]. Francuz Samuel Depraz, opisując zmagania nad stworzeniem jednej wspólnej dla całej Europy definicji, pisze tylko o obszarach wiejskich [Depraz 2008]. W jego analizie nie pojawia się w ogóle pojęcie „wieś”. Popularność terminu „obszary wiejskie” wynika także z tego, że obecnie coraz więcej społeczno-ekonomicznych zjawisk na obszarach pozamijskich odnosi się do poszczególnych terytoriów. Rozwój wiejski opiera się na mozaice całości terytorialnych, będących w różnych relacjach do systemów administracyjnych w poszczególnych krajach. Terytoria rozwoju wiejskiego są tworzone przez projekty oddolne lub odgórne [Ray 2006].

Czy używanie pojęcia „obszar wiejski”, zamiast „wieś”, jest symptomem osłabienia zainteresowań nauk społecznych samą wsią, jak sugeruje Wieruszewska [2005], czy też zmiana terminologii oddaje przemiany rzeczywistości społecznej? Maria Wieruszewska czy Zbigniew Wierzbicki twierdzą nawet, że w Europie Zachodniej nie istnieje wieś, są tylko obszary wiejskie. Nie ma tam wsi, bo nie ma tam tego, „...co międzyludzkie – jakby chciał Grabski – lub tego, co ludzi zbliża lub oddala od siebie” [Wieruszewska 2005, s. 78]. Abstrahując od skądinąd ważnego problemu istnienia lub też nie wsi w Europie Zachodniej, pojęcie „wieś”, zdaniem autorki, odnosi się do specyficznych cech społecznych, a pojęcie „obszary wiejskie” odsyła do problematyki aktywności gospodarczej, do zagadnień związanych z administracją. Być może te kwestie terminologiczne wynikają z pewnego bałaganu, na co trafnie zwraca uwagę Jollivet [1996]. Termin „wiejski” odsyła nas do różnych poziomów rzeczywistości społecznej. Pierwszy to „...przestrzeń fizyczna, możliwa do zidentyfikowania geograficznie i poprzez swoje dziedzictwo historyczne, z charakterystycznym zaludnieniem, tak jeśli idzie o jego gęstość, sposób zabudowy, jak i dominującą aktywność ekonomiczną; podstawową opozycją jest tu miasto”. Drugi poziom to społeczności rolnicze, wioskowe, wiejskie, specyficzna rzeczywistość socjologiczna, która powstała pod wpływem „...długiej historii, charakteru zaludnienia, dominacji działalności rolniczej, stosunków własności ziemi i stosunku do przyrody”. I wreszcie określenie „wiejski” odsyła nas do trzeciego poziomu rzeczywistości społecznej, gdzie dominują „...obrazy, symbole, które są wyrazem mitu jako takiego, kategorii należącej do zbiorowych wyobrażeń i zbiorowego dyskursu, kategorii debaty czy walki ideologiczno-politycznej” [Jollivet 1996, za: Halamka 2011, s. 12].

Do definicyjnych kłopotów należy jeszcze dodać pojęcie „wiejskości”, które znalazło w literaturze osobne miejsce i według części badaczy nie może być traktowane jako synonim pojęcia „wieś”. Najczęściej autorzy traktują je jako swoistą cechę, kategorię ocenną lub sposób zachowania. Galpin, ojciec socjologii wsi w Stanach Zjednoczonych, pisze, że „...wiejskość jest to ograniczony typ kontaktu z ludźmi i ideami” [Galpin 1918, za: Gilbert 1998]. Zwraca przede wszystkim uwagę na czynniki przyspieszające jej upadek. I już wtedy (1918

rok!) były to, jego zdaniem, przemiany w rolnictwie i powstanie nowoczesnych centrów handlowych. Kwestionował przydatność pojęcia „wiejskości” w wymiarze kulturowym, ekologicznym, zawodowym i postulował wprowadzenie nowej orientacji, która patrzyłaby na problematykę wiejską w powiązaniu z miejską. Dlatego posługiwał się pojęciem „wiejsko-miejskości”. Podobnie jak dla Galpina, również dla Hoggarta „wiejskość” to sposób zachowania związany z obszarami wiejskimi, a wieś to konkretny rodzaj geograficznego środowiska [Hoggart 1990]. „Wiejskość” jest często postrzegana jako kategoria ocenna. Również i tu nie ma zgody, czy jest to cecha pozytywna czy negatywna. „Wiejskość była identyfikowana z pojęciem prowincji i prowincjonalizmu, synonimami ograniczoności i małoduszności indywidualnej oraz zbiorowej” [Giordano 1992, s. 85]. Istnieje także odmienna koncepcja, która każe traktować miasto jako przestrzeń dezintegracji społecznej, a właśnie wieś jako miejsce silnej więzi społecznej, w „...której jednostka odnajduje swoją prywatną ojczyznę (Heimat)” [Giordano 1992, s. 80]. Na podobnym stanowisku stoi Perkins, który twierdzi, że „wiejskość” jest zbiorem tych wszystkich dobrych elementów, które straciliśmy w trakcie urbanizacji [Ward 1999]. Zbliżony sposób patrzenia na wieś reprezentuje Cruickshank. Dla niego wiejskość to konstrukcja świadomościowa [Cruickshank 2009, s. 205]. W dyskursie „modernizacyjnym” wiejskość była określana jako coś trwałego/stalego w odróżnieniu od „miejskości”, która była określana jako element dynamiczny. Często zakłada się w dalszym ciągu, że wiejskość leży poza modernizacją. Im bliżej końca XX wieku, tym częściej pojmowanie wiejskości zostaje oderwane od konkretnej przestrzeni, a staje się pojęciem abstrakcyjnym i wiąże się z szansami stwarzanymi przez obszary wiejskie.

SPOSOBY DEFINIOWANIA WSI

Definiowanie „wsi” i tego, co „wiejskie” jest sprawą złożoną, gdyż definicje te powstawały w różnych okresach oraz eksponowane są w nich różne elementy. Belgijski socjolog Marc Mormont wskazuje następujące sposoby używania tego pojęcia. Pierwszy to sposób antropologiczny, w tym rozumieniu pojęcie „wieś” odnosi nas do świata społecznego i jego powiązań z przestrzenią, przyporządkowując jej struktury oraz instytucje kulturalne i społeczne. Drugi sposób definiowania wsi to społeczno-polityczny. W sytuacji zmiany społecznej wieś przedstawiana jest przez środowiska pozawiejskie jako miejsce charakteryzujące się silnymi więzami społecznymi, jako miejsce bezpieczne, tradycyjne. Trzeci sposób określenia, czym jest wieś, tworzony jest przez środowiska wiejskie, które chcą widzieć wieś nie tylko przez pryzmat rolnictwa. Czwarty sposób to postrzeganie wsi jako efektu procesu delokalizacji. Piąte rozumienie wsi odnosi nas do postrzegania jej jako wartości związanych ze środowiskiem naturalnym, jako ogólnospołecznym dziedzictwem [Halamska 2001].

Z kolei Hoggart i Buller [1987] przedstawili trzy płaszczyzny, w których obrębie można definiować „obszary wiejskie”. Pierwsza z nich to płaszczyzna społeczno-kulturowa, która szuka właściwych dla wsi elementów kulturowych, zwyczajów i zachowań. Druga to aktywność gospodarcza, która wiąże wiejskość

z różnymi specyficznymi formami pracy i aktywności zawodowej. Trzecia płaszczyzna definicyjna – geograficzna lub ekologiczna – skupia się na miejscu zamieszkania, wielkości i strukturze osad.

Andrzej Kaleta, opisując sposób definiowania obszarów wiejskich przez socjologów, wskazuje cztery grupy cech społeczności lokalnych, na których podstawie można wnosić, że są to społeczności wiejskie [Kaleta 1998]. Analizując przestrzenno-demograficzne aspekty funkcjonowania zbiorowości wiejskich, wskazywano zazwyczaj wyodrębnianie terytorialne grupy ludzi. Sięgając po społeczne cechy wspólnoty wiejskiej, podkreślano bliskość interakcji i więzów międzyludzkich. Wśród ekonomicznych aspektów funkcjonowania wsi wskazuje się związek z pracą na roli oraz rozwinięty handel i rzemiosło o specyficznym podziale pracy i strukturze rynku. Cechy kulturowe należą do czwartej kategorii cech; ich wyznacznikami są wspólne normy i wartości oraz specyfika kultury.

Podobnie Brytyjczyk Keith Halfacree, cytowany przez Woodsa [2005], wyróżnia cztery sposoby definiowania wsi: definicje deskryptywne, definicje społeczno-kulturowe, traktujące wieś jako miejsce (*locality*) oraz jako społeczną reprezentację.

Definicje deskryptywne bazują na założeniu, że wyraźne rozróżnienie między wiejskimi i miejskimi obszarami może być zrobione na podstawie ich społeczno-przestrzennych charakterystyk, mierzonych różnymi wskaźnikami statystycznymi. Metoda ta również określana jest statystyczno-administracyjna [Kaleta 1998]. Najczęściej korzysta się ze wskaźników populacyjnych i takie stosuje się w definicjach statystycznych. Tylko jaka populacja jest tą wiejską? W każdym kraju jest inna, na przykład na Islandii – 300, we Francji – 2000, w Anglii – 10 000, Japonii – 30 000, USA – 2500 osób. Pojawiają się inne problemy, na przykład jak określić, gdzie dana wieś się kończy? Proste wskaźniki liczebności nie mówią nic na temat funkcji, jakie pewien obszar pełni ani jego relacji z otaczającym go obszarem. W związku z tym niektóre oficjalne definicje bazują nie tylko na liczbie ludności, ale także na wskaźniku zagęszczenia i wykorzystania przestrzeni. Tego typu definicje mogą być krytykowane za dychotomiczność – uznają obszary wiejskie za opozycyjne wobec miejskich, bez uwzględniania obszarów pośrednich. Są budowane wokół bardzo wąskiej liczby wskaźników, które właściwie nie wskazują żadnych procesów społeczno-ekonomicznych, kształtujących społeczności wiejskie i miejskie, nie uznają żadnego zróżnicowania obszarów wiejskich.

Cloke i Edwards w 1986 roku stworzyli indeks wiejskości, opierając się na różnego rodzaju statystykach obejmujących 10 lat. Wykorzystując takie grupy wskaźników, jak: ludność (gęstość, migracje, struktura wieku), wyposażenie domostw, struktura zawodowa, możliwości komunikacyjne, odległość od centrów miejskich, stworzyli 5 kategorii przestrzeni: *extreme rural*, *intermediate rural*, *intermediate non-rural*, *extreme non rural*, *urban*. Jednak i tę propozycję poddano krytyce zarówno ze względu na same wskaźniki, jak i ich konstrukcję. Andrzej Kaleta wskazuje na PKB jako na jeden z ekonomicznych wskaźników wiejskości lub miejskości, „...zakładając, że do rustykalnych zalicza się obszary, na których poziom PKB nie osiąga 75% przeciętnej w danym kraju” [Kaleta

1998, s. 46]. Keith Halfacree podkreśla przy tym, że opisowe metody tylko charakteryzują wiejskość, ale jej nie definiują. Opisowe definicje biorą pod uwagę pewne założenia, jaka wieś powinna być, ale nie tłumaczą, dlaczego jest taka lub inna.

Druga grupa to definicje społeczno-kulturowe. Próbują one przede wszystkim zidentyfikować, czym są wiejskie społeczności. W tym podejściu rozróżnienie jest dokonywane między społecznością miejską i wiejską na podstawie wartości i zachowań oraz społeczno-kulturowych charakterystyk. Najlepiej znanymi przykładami są definicje Tönniesa [1988] i Wirtha [1964]. Pierwszy z nich dokonał rozróżnienia pomiędzy *Gemeinschaft* (społecznością wiejską – *community*) i *Gesellschaft* (społecznością miejską – *society*). Wirth wskazywał zaś, że życie miejskie jest niestabilne, dynamiczne, bezosobowe ze względu na to, że mieszkańcy miasta mają kontakty z kim innym w pracy, a z kim innym w domu itd., podczas gdy życie na wsi jest stabilne i zintegrowane – z tymi samymi ludźmi w różnych kontekstach sytuacyjnych. Inni autorzy również wskazywali na podobne dychotomie, choć zdaniem krytyków, to zbyt daleko idące uproszczenia. Pahl twierdził, że miejsko-wiejskie kontinuum nadmiernie upraszcza dynamikę społeczną, argumentując, że niektórzy ludzie mieszkają w mieście, ale nie są jego częścią lub odwrotnie [Pahl 1966]³. Debata nad tym zagadnieniem przyniosła postulat skupienia się na zróżnicowaniu kulturowym, strukturalnym i przestrzennym społeczności wiejskich. Pytanie o to, co jest wiejskie, a co miejskie, nadal wzbudza wiele wątpliwości wśród badaczy. Zwłaszcza dla antropologów kultura miejska przynosi chaos, „syndromy zbiorowe (...) i bodźce konsumpcyjne” [Giordano 1992, s. 80], wiejska zaś niesie ład i bliskość. Giordano pisze, że dla Schmalsa i Vogta miasto jest wyrazem kultury masowej. Wieś dla badaczy niemieckich to *Heimat*, czyli „kraj ojczysty”, a więc miejsce bezpieczne. W licznych badaniach antropologicznych miasto przez swoją nieustającą ekspansję (nie tylko w sensie terytorialnym, ale i kulturowo-społecznym) stanowi zagrożenie dla wsi, czego wyrazem jest wewnętrzny kolonializm (m.in. turystyka).

Ta debata o różnicach między miastem i wsią otwiera problematykę specyficznych cech społeczności wiejskich, przez które może ona być definiowana. Najważniejszymi cechami, które odróżniają wieś od miasta, są relacje społeczne oparte na pokrewieństwie, co łączy się ze wzajemnymi zobowiązaniami i zasadami okazywania wzajemnej pomocy. Charakterystyczny sposób funkcjonowania na wsi można określić jako: „nie tyle ja, co my” [Wieruszewska 1998]. Jej zdaniem więź rodzinno-sąsiedzka w dalszym ciągu odgrywa ważną rolę we współczesnej wsi i występuje jako „...struktura powiązań samopomocowych, wzajemnościowych, budując lokalną wspólnotę” [Wieruszewska 2004, s. 21].

³ Również Depraz [2008, s. 49] zwraca uwagę, że używanie takiego podejścia w oficjalnych definicjach wskazuje na nieaktualną wizję obszarów wiejskich, gdyż obecnie zmierza się ku doprecyzowania i stopniowości. Powstały więc koncepcje tworzenia miejsko-wiejskiego kontinuum, gdyż uznano, że społeczności mogą wskazywać różny stopień miejskości lub wiejskości. Okazuje się, że 38% państw w Europie stosuje w definicjach kilka progów pośrednich i w ten sposób powstały kategorie obszarów „wiejskich zurbanizowanych”, „wiejskich podmiejskich” itd.

Z kolei Gilbert [1998] wskazuje na tradycjonalizm jako ważną cechę wyróżniającą społeczności wiejskie.

Trzecia grupa definicji to ta, która wieś traktuje jako kategorię przestrzenną. Howard Newby proponuje, by definiować wieś jako „...peryferyjne regiony i działalności produkcyjne oparte na bezpośrednich zasobach środowiska” [Gilbert 1998, s. 45]. Tak definiowana wiejskość jest przestrzennym wyrazem społecznego podziału pracy. Cechy konstytutywne wiejskości są zatem ostatecznie określone przez dominujący sposób produkcji. Cytowany już Gilbert postuluje, aby analizować wieś współczesną za pomocą schematu teoretycznego, uwzględniającego kapitalistyczny sposób produkcji, bowiem, jak pisze, powołując się na Pickvance’a, formy przestrzenne są efektem funkcjonowania kapitalistycznego sposobu produkcji. Współcześni socjologowie miasta definiują je jako przestrzeń, w której odbywa się zbiorowa konsumpcja, wieś może być zatem określana przez swoisty typ działalności produkcyjnej związanej bezpośrednio z terytorium. Można go określić jako bezpośrednią, codzienną interakcję ze środowiskiem naturalnym. Zdaniem Gilberta, relacje społeczne zapośredniczone przez naturę mogą być główną osią badań socjologii wsi. Jest on jednak świadomy, że obecnie aktywność zawodowa związana z codzienną interakcją ze środowiskiem nie jest dominująca na wsi, ale w dalszym ciągu wpływa na życie wielu ludzi. Warto zauważyć, że określenie „interakcja ze środowiskiem naturalnym” niekoniecznie musi oznaczać pracę rolnika, ale różne współczesne formy działalności zarobkowej na obszarach wiejskich, choć autor raczej ma na myśli bardziej tradycyjne postrzeganie pracy na wsi, czyli działalność polegającą na pozyskiwaniu surowców ze środowiska.

Andreas Bodenstedt jest zdania, że przypisywanie określonemu obszarowi głównej roli w rozróżnianiu tego, co miejskie i wiejskie, jest błędem i należy raczej oddać to zadanie w ręce tych, którzy zamieszkują dane obszary, by sami zdefiniowali, czym dla nich jest miasto i wieś: „...ludzie którzy (...) zamieszkują regiony czy obszary przystosowują się, definiują i interpretują je i tym samym nadają jakość otaczającemu je środowisku” [Bodenstedt 1992, s. 95]. Bazując na założeniu, że wieś określana jest subiektywnie przez samych mieszkańców, powstała czwarta definicja – wsi jako społecznej reprezentacji. Kreowana jest ona przez ludzi w codziennych rozmowach. Zamiast więc wskazywać konkretne społeczne lub ekonomiczne charakterystyki i struktury wyjątkowe dla wsi, teoria społecznych reprezentacji daje nam możliwość definiowania jej poprzez pytanie, co ludzie rozumieją pod pojęciem wieś i jakie symbole się z nią wiążą w ich umysłach. W ten sposób można zmieniać definicje w zależności od tego, jak sama wieś się zmienia. Marc Mormont wskazywał, że zmiany społeczne spowodowały, że nie ma jednej wsi, która może być funkcjonalnie zdefiniowana. Raczej jest wiele społecznych przestrzeni, które zajmują to samo miejsce. Społeczna konstrukcja to sposób, w jaki ludzie sami sobie definiują dane miejsce, obiekt lub pomysł poprzez przypisywanie mu konkretnych społecznych, kulturowych, ideologicznych charakterystyk. Społeczne charakterystyki istnieją tylko tak długo, jak długo ludzie wyobrażają sobie, że istnieją. Wieś społecznie definiowana to świat, który przez mieszkańca wsi jest definiowany poprzez odwoła-

nie się do społecznych, kulturalnych i moralnych wartości, do życia, w którym mieszkańcy w jakimś stopniu biorą udział. Takie podejście kładzie nacisk nie na statystyczne wskaźniki, ale na ludzi, którzy tam żyją. Dane terytorium jest wsią tylko dlatego, że ludzie mieszkający na tym obszarze uważają je za wieś. Ludzie na podstawie przykładów płynących m.in. z mass mediów zbudowali sobie wyobrażenie, co to znaczy wieś i używają swojej wiedzy czy swoich wyobrażeń do tego, by nazywać dane obszary, sposoby życia jako wiejskie. To ma również wpływ na ludzkie zachowania. Jeżeli ludzie uważają, że żyją na obszarach wiejskich i mają pewne wyobrażenie, czym wiejskie życie powinno być, to może wpłynąć na ich zachowania w celu jego ochrony. Ponieważ ludzie mogą różnie definiować „wiejskość”, więc wokół tego pojęcia może pojawić się wiele konfliktów.

Różne sposoby, w jakie wieś jest społecznie konstruowana, mogą być postrzegane jako różne dyskursy na temat wiejskości. Dyskurs w tym wypadku może być rozumiany jako sposób postrzegania świata. Zależy też od tego, kto go tworzy. Jest więc dyskurs akademicki, rządowy, rolniczy itd. Można wskazać na *agri-ruralistic discourse* (akcent kładzie się na funkcje rolnicze wsi, gdzie rolnicy pełnią kluczowe funkcje), dyskurs utylitarny, gdzie problemy wiejskie widziane są przez pryzmat niedorozwoju, a inicjatywy prorozwojowe powinny integrować wiejskie obszary z nowoczesnymi rynkami, dyskurs hedonistyczny, w którym wieś jest traktowana jako przestrzeń wypoczynku i rekreacji, a idealna wieś utożsamiana jest z piękną przyrodą itd. Istnieje też oczywiście dyskurs popularny, który jest tworzony przez media. Jednym z najważniejszych dyskursów popularnych jest dyskurs związany z idyllicznością wiejską.

W 2003 roku IRWiR PAN zrealizował badanie ogólnopolskie dotyczące opinii o kulturze ludowej, rolnikach i rolnictwie. Jednym z elementów badania było zrekonstruowanie obrazu wsi w świadomości społecznej. Choć autorzy badania nie posługiwali się pojęciem społecznej reprezentacji, używano podobnych narzędzi jak badacze z Anglii [Halfacree 2006]. Z punktu widzenia dyskusji o definiowaniu wsi i kierunkach rozwoju wsi warto przyrzeć się uzyskanym rezultatom. Na podstawie pytania o wieś marzeń (wybierano spośród podanych par zdań opisujących wieś) skonstruowano wskaźnik tradycyjnego spostrzegania wsi (TPW), na który złożyła się suma konkretnie dokonanych wyborów. Badani wybrali wieś, która nie przypomina miasta, rolnicy dominują w strukturze zawodowej, ludzie żyją skromnie i dobrze się znają. Częstotliwość, z jaką były wybierane poszczególne cechy „wsi marzeń”, przedstawia się następująco: wieś wygląda tradycyjnie – 82%, mieszkańcy żyją skromnie – 67,2%, ludzie znają się dobrze – 93%, ludzie wspólnie świętują i bawią się – 58%, mieszkańcy pielęgnują dawne tradycje – 71%, mieszkańcy działają wspólnie na rzecz wsi – 65%, rolnicy produkują dobrą zdrową żywność – 81%, na wsi mieszkają ludzie różnych zawodów – 77% [Wieruszewska 2004].

Zwraca uwagę przywiązanie do wizji wsi, którą charakteryzują silne więzi społeczne. Kluczowe wydaje się postrzeganie wsi jako społeczności lokalnej oraz rolnictwa jako ważnego działu gospodarki.

Respondentów pytano również, z czym kojarzy im się wieś. Mogli wybrać trzy odpowiedzi z dziesięciu. Najliczniej reprezentowane były odpowiedzi, które zakwalifikowane zostały jako skojarzenia ekologiczno-turystyczno-rekreacyjne⁴, przy czym osoby mieszkające na wsi wskazywały przede wszystkim na skojarzenia związane ze środowiskiem społecznym lub zbliżone do cech społeczno-gospodarczych, takich jak: powiązanie z rolnictwem i produkcją żywności, życiem opartym na bliskich relacjach, gdzie jednak każdy wie wszystko o wszystkich. Trzeci typ skojarzeń wskazywał na cechy negatywne wsi, czyli ciężką pracę fizyczną, zacofanie, zabobony i trudne warunki życia.

Warto wspomnieć również o innych, pominiętych tu sposobach definiowania wsi. Istnieją więc definicje tworzone z perspektywy ekonomicznej, oparte głównie na kwestiach związanych z zatrudnieniem, demografią, planowaniem przestrzennym. Utożsamia się w nich obszary wiejskie z obszarami rolniczymi, a zamieszkujących je ludzi w bardzo dużym odsetku z rolnictwem. Definicje takie charakterystyczne były dla okresu powojennego, ale pojawiają się także współcześnie. Oto jeden z przykładów definicji opisujących współcześnie obszary wiejskie tylko w kategoriach rolniczych: „obszary wiejskie (...) powiązane są funkcjonalnie z rolnictwem oraz innymi formami działalności, dla których podstawą jest korzystanie z zasobów przyrody: lasów, rzek, czy jezior (...), służą więc do prowadzenia produkcji rolniczej, gospodarki leśnej, rybołówstwa, śródładowego, a także wypoczynku i turystyki” [Czarnecki 2005, s. 235]. Jednak obserwując zmiany zachodzące na europejskiej wsi, trudno byłoby uznać te definicje za adekwatnie opisujące współczesny stan rzeczy. W geografii, ekonomii czy socjologii stosowane są też liczne definicje utworzone dla praktycznych celów badawczych. Te, inaczej niż w przypadku definicji w ujęciu teoretycznym, nie ewoluowały w czasie i ściśle związane są z dostępnością materiału statystycznego (kryteriami administracyjnymi). Obszary wiejskie bez definiowania oznaczają w rzeczywistości najczęściej terytoria poza miastami czy dokładniej – poza granicami administracyjnymi miast i charakterystyczne jest to dla opracowań, w których obszary wiejskie stanowią jedynie obszar (lub przedmiot) badania, a nie problem badawczy.

Stawianie znaku równości między wsią i rolnictwem w dzisiejszych czasach, szczególnie jeżeli chodzi o kraje wysoko rozwinięte, jest już nieuzasadnione. Ramy dyskusji o tym, czym jest wieś, wyznaczone są przez nowe spojrzenie na środowisko naturalne, pracę, rolę rolnictwa, stosunek do tradycji. Maria Halamska, analizując debatę nad wiejskością, która toczy się obecnie w Portugalii, pisze: „...nowy ruralizm jest animowany przez wrażliwość ekologiczną, lecz możemy w nim odnaleźć klisze dawnego, bukolicznego ruralizmu z pierwszej połowy XX wieku” [Halamska 2005, s. 44].

⁴ Wskazywano na wakacyjny wypoczynek i turystykę, kulturę ludową, folklor i barwne obyczaje oraz życie bliżej przyrody.

OD GRABSKIEGO DO DNIA DZISIEJSZEGO – ZMIANY W DEFINIOWANIU WSI

Jakie elementy dawnych definicji są zatem ciągle trafne, jakie tracą na znaczeniu, a jakie pojawiają się nowe? By w pełni uchwycić sedno zachodzących zmian, trzeba sięgnąć po starsze definicje wsi. Władysław Grabski w 1936 roku, w artykule *Wieś jako siła społeczna* pisał, że „...w najszerszym znaczeniu wieś obejmuje wszystko, co znajduje się poza obrębem miast. Takie pojęcie wsi jest zbyt szerokie. (...) Naszemu pojęciu wsi chcemy nadać charakter nie tyle terytorialny, co ekonomiczny i społeczny. Pod wsią będziemy rozumieć grupę społeczną, poświęcającą się głównie pracy na roli” [Grabski 2004, s. 75]. Sam jednak zwracał uwagę, że takie określenie wsi nie wystarcza socjologowi, a służy jedynie odróżnianiu wsi od miast. Grabski był zdania, że socjolog wsi nie może bazować na definicji wsi, która opiera się tylko na przeciwstawianiu jej miastu. Aby zrozumieć, czym jest wieś, trzeba zobaczyć te „...właściwości środowiska wiejskiego, które stanowią siły wywołujące zmiany tego środowiska i jego oddziaływanie na inne grupy społeczne” [tamże, s. 76]. Widzimy tu sporo zbieżności z postulatami Hoggarta sformułowanymi prawie 60 lat później. On również nawoływał do rozumienia wsi przez pryzmat lokalnych przyczyn, które są wyjątkowe tylko dla wsi [Hoggart 1990]. Grabski definiując wieś, zwracał uwagę, że „...pod względem ekonomicznym wieś jest to suma osób, oddających się produkcji rolniczej. Pod względem agrarnym suma gospodarstw rolnych różnego typu. Pod względem socjologicznym wieś jest to grupa społeczna terytorialna pierwotna” [Grabski 2004, s. 77]. W miarę rozwijania swojego wywodu stwierdzał, że grupa konstytuująca wieś jest „...wyjściowa dla dalszych ugrupowań społecznych”, składa się ze zbioru rodzin prowadzących gospodarstwa „...złączonych podobieństwem wewnętrznego układu społecznej współpracy wszystkich członków rodziny o dużej wewnętrznej spójni”. Grupa będąca wsią jest „nieodwracalna”, gdyż jest złożonym wytworem, który nie składa się z pojedynczych jednostek, ale z zespołów rodzinnych. To właśnie te rodziny, ich przywiązanie do danego terytorium, do pracy czysto rolniczej są kluczem do rozumienia, czym jest wieś. Podkreśla związek ludzi żyjących na wsi z przyrodą. Wy różniącą cechą wsi jest fakt, że ludzie tam żyjący utrzymują się z pracy na roli, a więc źródło zarobkowania może być cechą charakterystyczną. Jednak to, co jest najistotniejsze na wsi, to nie rolnictwo, ale specyficzne cechy społeczności wiejskiej: więzy społeczne, tradycja, kultura. W sprzyjających warunkach typ kultury wiejskiej, moralność wiejska promieniuje na zewnątrz, w niesprzyjających – wieś zamyka się w sobie. Grabski postuluje, by w badaniu wsi zwracać uwagę na jej siłę społeczną. Trzy najważniejsze, jego zdaniem, elementy składowe wsi to właśnie: siły dynamiczne, rodzina, gospodarstwa rolne. W jego syntetycznej⁵ definicji wsi, zbierającej wcześniej przedstawione elementy, nie

⁵ Pięć punktów definicji wsi Grabskiego [2004]:

1. Grupa społecznie wielorodzinna, terytorialna, pierwotna i podstawowo-wyjściowa dla dalszych ugrupowań społecznych.
2. Wieś stanowi symbiozę rodzin ludzkich z przyrodą jako czynnikiem wytwórczości.

brakuje odwołań do przyrody, która jest czynnikiem wytwórczym i do gospodarstw rolnych jako tych elementów, które organizują życie mieszkańcom wsi.

Niektóre elementy definicji tego słynnego polskiego socjologa stały się dzisiaj nieaktualne, jednak do części można się obecnie nadal odwoływać. Akcentowany przez niego związek z przyrodą wydaje się nadal istotny. Przyroda rządzi pracą rolnika, co więcej, jest waloryzowana jako istotna wartość, źródło dochodu nie tylko poprzez powiązanie jej z produkcją żywności. Przyroda jest traktowana obecnie jako dobro wspólne, o które mieszkańcy wsi mają dbać i są za to wynagradzani przez społeczeństwo. Podkreślenie roli rodziny wiejskiej przez Grabskiego nadal nie traci na znaczeniu. W europejskim modelu rolnictwa rola gospodarstw rodzinnych, a więc bazujących tylko na pracy członków rodziny, jest mocno wyeksponowana. W globalnym świecie trudno wskazywać na fakt, że wieś posiada własne pojęcia moralne i rozumienie dobra społecznego. Niemniej wśród socjologów badających kapitał społeczny mieszkańców wsi pojawiają się niekiedy opinie, że aktywność społeczna wsi nie daje się wtłoczyć w ramy i metody jej analizy stosowane w miastach.

Te elementy definicji, wskazujące na ścisłe powiązanie wsi z rolnictwem, stały się w Europie nieaktualne. Na ten fakt zwraca uwagę Hałasiewicz [1998, s. 37]: „ten element [związek wsi z pracą na roli – R.Ś.] traci chyba najbardziej na swej aktualności w dzisiejszych czasach”. Postrzeganie wsi i obszarów wiejskich przez pryzmat rolnictwa było bardzo charakterystyczne dla powojennego okresu zarówno w Polsce, jak i w Europie. Znana, nie tylko w Polsce, definicja wsi zaproponowana przez Bronisława Gałęskiego również opiera się na identyfikacji wsi z rolnictwem. Jest on zdania, że pojęcie „wieś” może być używane w dwóch znaczeniach: „...tj. osiedle zamieszkane głównie przez rodziny prowadzące gospodarstwo chłopskie, w znaczeniu szerszym oznacza ogół wiosek, tereny użytkowane rolniczo lub metaforycznie – warstwę chłopską” [Gałęski 1966, s. 96]. Zwraca uwagę sugestia Gałęskiego, że wieś może być rozumiana jako warstwa chłopska; to założenie w sytuacji wielkiego zróżnicowania społecznego wsi wydaje się już nieaktualne. Oczywisty wniosek, jaki wyłania się z tych obserwacji, jest taki, że wieś coraz bardziej oddziela się od rolnictwa, pracy człowieka w gospodarstwie. Definicję Pierre’a George’a, traktującą wieś wyłącznie jako wytwór rolnictwa i rolników, można uznać za zdecydowanie przestarzałą. Udział rolnictwa w PKB nieustannie maleje. Ponieważ jednak rolnictwo to nie tylko typ działalności gospodarczej, ale „złożony układ ekonomiczno-społeczno-kulturowy” [Gorlach 2004, s. 61], więc trudno sobie wyobrazić, by móc w pełni w oderwaniu od niego opisywać europejską wieś.

3. Wieś posiada dużą siłę ekspansji własnej.

4. Rodziny wiejskie, pracujące w zharmonizowanym zespole wszystkich swoich członków (...) odtwarzają nieustannie pewien układ stosunków społecznych, zapewniający możliwie największą niezależność bytu rodzinom.

5. Wieś posiada własne pojęcia moralne i własne pojęcia dobra społecznego oraz własny typ kulturalny.

PODSUMOWANIE

Z pewnością nie udało się odtworzyć tutaj wszystkich istniejących sposobów definiowania wsi ani wskazać najbardziej odpowiedniej. Jedno wiadomo na pewno: choć podanie odpowiedniej definicji wsi jest socjologom, ekonomistom i geografom potrzebne, to definiowanie tego pojęcia staje się coraz bardziej skomplikowane. Liczni badacze zwracają uwagę, że wraz z pogłębiającym się zróżnicowaniem wsi i malejącymi różnicami między miastem a wsią coraz trudniej stworzyć jedną adekwatną do wszystkich wypadków definicję. Niektórzy posuwają się do tego, by twierdzić, że obecnie w ogóle nie jest możliwe zdefiniowanie wsi. Hoggart w znanym tekście pod wymownym tytułem *Let's do away with Rural (Pozbądźmy się wiejskości)* postuluje, żeby przestać używać pojęcia „wiejski” z tego względu, że jest tak obszerne, iż staje się mylące; lepiej zaniechać używania go [Hoggart 1990, s. 246]. Nie do końca zgadza się z Newbym, który stwierdził, że pojęcie „wieś” jest tylko kwestią konwenansu i że naukowe próby zdefiniowania wiejskości są tylko igraszką umysłową, nieprzynoszącą zbyt wielu korzyści. Zdaniem Hoggarta, fakt, że nie możemy się zgodzić co do tego, czym wieś jest, nie oznacza jednak, że możemy używać tego pojęcia w sposób dowolny.

W amerykańskiej debacie nad zagadnieniami socjologii wsi pojawiło się pytanie sformułowane przez Falka i Pinheya w 1978 roku: „Jeśli nie ma wsi, to czy możliwa jest socjologia wsi?” [za: Gilbert 1998]. Można rozwinąć to pytanie i zastanowić się, czy nie ma już wsi, bo dotąd przydatne definicje stały się już nieaktualne ze względu na zachodzące dynamicznie zmiany i trzeba stworzyć nową, czy też nie ma wsi, bo w jej miejsce pojawiło się nowe zjawisko, które umyka dotychczasowym definicjom.

Z kolei Ward zwraca uwagę, że badacze zajmujący się wsią, zarówno ci, dla których rolnictwo jest czynnikiem wpływającym na zmiany, jak i ci, którzy w niewielkim stopniu się nim zajmują, uważają, że należy odrzucić „naukowe” lub „obiektywne” próby tworzenia definicji tego, co byłoby obszarem wiejskim [Ward 1999, s. 52]. Rośnie grupa badaczy, którzy podkreślają, że niezwykle trudno znaleźć jedną definicję wsi, gdyż w ostatnich czasach zdecydowanie wzrosło zróżnicowanie między wioskami, a często podkreślane tradycyjne różnice między wsią a miastem stały się prawie niezauważalne. Zróżnicowanie wsi jest tak duże, że niezwykle trudno znaleźć jedną definicję, która byłaby odpowiednia dla każdej wsi.

Na kwestie pogłębiającego się zróżnicowania wsi, a przez to na trudności ze znalezieniem jednej wystarczającej definicji zwracali uwagę m.in. Marsden i Murdoch [1998], Hoggart [1990] oraz Cloke [2006]. Hoggart w tekście *Let's do away with Rural* przedstawia koncepcję, że wiejskość to zbiór działających sił sprawczych (przyczynowych), które są wyjątkowe dla poszczególnych wsi. Jego zdaniem „wieś” oznacza pewną charakterystykę przestrzenną, ale równocześnie podejmuje on próbę definiowania czy określania wsi przez jej cechy społeczne i czynniki lokalne. W kontekście poszukiwania jednej definicji wsi jego sugestie oznaczają, że obecnie nie uda się stworzyć jednej, ogólnej definicji,

tylko za każdym razem trzeba szukać wyjątkowych cech, charakterystycznych dla danej społeczności. Aby więc zrozumieć, czym jest wieś, trzeba znaleźć odpowiedź na pytanie o przyczyny danych zjawisk. Przyczyna w każdym środowisku będzie inna. Badacz, zanim przystąpi do badania wsi, musi się zastanowić, co to znaczy wieś, jakie są jej podstawowe cechy oraz funkcje. Hoggart twierdzi, że dla wielu badaczy wieś to małe skupiska albo szczególnie rodzaj działalności ekonomicznej, z tego jednak nie wynika żadna cecha wyjątkowa, odróżniająca wieś od miasta. Główne różnice między wsią a miastem są spowodowane przez nieoczywistą obecność jakiegoś czynnika przyczynowego, który nie jest tylko wiejskością czy miejskością. Wiejskość powinna identyfikować obszary, na których działają oderwane czynniki przyczynowe. Wiejskość to lokalność, lokalne przyczyny. Dobrze jest wiedzieć, co w tej specyficznej lokalności jest godnego badania.

Kolejny głos w debacie o niemożności zdefiniowania wsi zabrał Halfacree, który jest zdania, że znak „wieś” staje się coraz bardziej oderwany od znaczenia „wieś” w związku z tym, że pojawiają się coraz bardziej zróżnicowane społeczne reprezentacje wsi [Halfacree 2006]. Jego zdaniem „...znak i znaczenia stają się coraz bardziej odrębne od przestrzeni geograficznej. Oznacza to, że symboliczne znaczenie wsi jest coraz bardziej oderwane od jej geograficznych funkcji, tak bardzo, że możemy mówić już o *post-rurality* [za: Murdoch i Pratt 1993].

Kończąc, można stwierdzić, że nie istnieje obecnie jedna definicja wsi, a każdy sposób jej definiowania zawiera jakiś niedostatek. Okazuje się, że w dobie wielkiego zróżnicowania wsi nie sposób stworzyć jej jednej adekwatnej definicji. Mając jednak w pamięci spostrzeżenie Nowaka, że rolą osoby prowadzącej badania jest zdefiniowanie pojęć, jakimi się zajmuje, „...tak, aby ich treść i zakres były dla badacza możliwie wyraźne i ostre” [Nowak 1985, s. 30], nie można przejść do prac badawczych bez uzgodnienia najważniejszych cech wsi czy obszarów wiejskich, jakie będą brane pod uwagę w danej pracy czy badaniu. W dobie tak szybkich zmian zachodzących na obszarach wiejskich oraz tak głębokich różnic konieczne jest, by badacz na użytek swój i czytelnika przyjął jedną wybraną przez siebie definicję i uzasadnił swój wybór.

BIBLIOGRAFIA

- Bodenstedt A., 1992: *Wieś i tożsamość wiejska w społeczeństwie przemysłowym*. W: Socjologia wsi w RFN. Red. A. Kaleta. UMK, Toruń: 93–104.
- Cloke P., 2006: *Conceptualizing Rurality*. In: *Handbook of Rural Studies*. Ed. P. Cloke, T. Marden, P. Mooney. Sage Publications, London, Thousands Oak, New Delhi: 18–29.
- Cloke P., Edwards G., 1986: Rurality in England and Wales 1981; a replication of the 1971 index. "Regional Studies" 20: 289–306.
- Cruickshank J., 2009: *A Play for Rurality? Modernization versus Local Autonomy*. "Journal of Rural Studies" 25 (1): 98–107.
- Czarnecki A., 2005: *Obszary wiejskie, urbanizacja wsi, rozwój wielofunkcyjny, rolnictwo wielofunkcyjne – przegląd pojęć*. W: *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*. Red. A. Rosner. IRWiR PAN, Warszawa: 233–255.

- Depraz S., 2008: *Czy powstanie międzynarodowa definicja obszaru wiejskiego w Europie?* „Wies i Rolnictwo” 2 (139): 26–43.
- Falk W., Pinhey T., 1978: *Making sense of the concept of rural and doing rural sociology: an interpretative perspective.* „Rural sociology” 43: 149–151.
- Galpin C., 1918: *Rural Life Century.* New York.
- Gałęski B., 1966: *Socjologia wsi – pojęcia podstawowe.* PWN, Warszawa.
- Gilbert J., 1998: *Teoretyczny fundament socjologii wsi.* W: *Socjologia wsi w Ameryce Północnej.* Red. K. Gorlach. UMK, Toruń: 39–60.
- Giordano C., 1992: *Wiejskość jako zjawisko kulturowe.* W: *Socjologia wsi w Republice Federalnej Niemiec.* Red. A. Kaleta. UMK, Toruń: 69–92.
- Gorlach K., 2004: *Socjologia obszarów wiejskich.* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Grabski W., 2004: *Prace socjologiczne.* Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Hahn A., 2006: *Praktyka „dobrego życia” na wsi. Próby opisu teoretycznego i empirycznego.* W: *Nowa socjologia wsi w Niemczech.* Red. A. Kaleta, G. Vonderach. UMK, Toruń.
- Halamska M., 2001: *Obecne i przyszłe zróżnicowanie regionalne wsi.* W: *Przyszłość wsi polskiej – wizje, strategie, koncepcje.* Red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner i in. ISP, Warszawa: 51–63.
- Halamska M., 2005: *Rozwój wiejski w Portugalii w latach 1986–2000.* IRWiR PAN, Warszawa.
- Halamska M., 2011: *Sceny rozwoju lokalnego w Polsce: dekoracje i aktorzy.* „Wies i Rolnictwo” 153 (4): 103–123.
- Halfacree K., 1993: *Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural.* „Journal of Rural Studies” 9 (1): 23–27.
- Halfacree K., 2006: *Rural space: constructing a three-fold architecture.* In: *Handbook of Rural Studies.* Ed. P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney. Sage, London: 44–46.
- Hałasiewicz A., 1998: *Koncepcja wsi według Władysława Grabskiego.* „Roczniki Socjologii Wsi – studia i materiały” 26: 35–38.
- Hoffsommer H., 1960: *Rural Sociological Interdisciplinary Relations within their Field of Sociology.* „Rural Sociology” 25: 175–196.
- Hoggart K., 1990: *Let's do away with Rural.* „Journal of Rural Studies” 6 (3): 245–257.
- Hoggart K., Buller H., 1987: *Rural Development: A Geographical Perspective.* Croom Helm, London.
- Jollivet M., 1996: *Aktualne zadania socjologii wsi.* „Wies i Rolnictwo” 1: 120–136.
- Kaleta A., 1998: *Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju.* W: *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z Unią Europejską.* Red. A. Kaleta. UMK, Toruń: 45–62.
- Marsden T., Murdoch J., 1998: *The shifting Nature of Rural Governance and Community Participation.* „Journal of Rural Studies” 14 (1): 237–251.
- Murdoch J., Pratt A., 1993: *Rural Studies: modernism, postmodernism an the post-rural.* „Journal of Rural Studies” 9: 411–427.
- Newby H., 1983: *The Sociology of Agriculture: Toward a new Rural Sociology.* „Annual Review of Sociology” 9: 967–981.
- Nowa socjologia wsi w Niemczech,* 2006. Red. A. Kaleta. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Nowak S., 1985: *Metodologia badań społecznych.* PWN, Warszawa.
- Pahl T., 1966: *The rural-urban continuum.* „Sociologia Ruralis” 6: 299–329.
- Perkins H., 2006: *Commodification: re-resourcing rural areas.* In: *Handbook of rural studies.* Ed. P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney. Sage Publications, London, Thousands Oak, New Delhi: 243–258.
- Ray C., 2006: *Neo-endogenous rural development in the EU.* In: *Handbook of rural studies.* Ed. P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney. Sage Publications, London, Thousands Oak, New Delhi: 278–292.
- Steinbush M., 2006: *Miasto na wsi.* W: *Nowa socjologia wsi w Niemczech.* Red. A. Kaleta, G. Vonderach, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Tönnies F., 1988: *Wspólnota i stowarzyszenie. Rozprawa o komunizmie i socjalizmie jako empirycznych formach kultury.* PWN, Warszawa.

- Vonderach G., 2006: *Postagrarny rozwój obszarów wiejskich w Europie*. W: *Nowa socjologia wsi w Niemczech*. Red. A. Kaleta. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń: 15–38.
- Ward N., 1999: *Rolnictwo i przemiany wsi w Wielkiej Brytanii*, „Wies i Rolnictwo”, Suplement 4 (105): 49–65.
- Wieliczko B., 2006: *Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich*. IERiGŻ, Warszawa.
- Wieruszewska M., 1998: *Wies jako środowisko społeczne*. W: *Encyklopedia agrobiznesu*. Red. A. Woś. Fundacja Innowacja, Warszawa: 928–934.
- Wieruszewska M., 2004: *Środowisko kulturowe mieszkańców wsi*. W: *Polska wies w społecznej świadomości*. Red. I. Bukraba-Rylska. IRWiR PAN, Warszawa: 19–69.
- Wieruszewska M., 2005: *Wies – miejsce czy obszar?* W: *W obliczu zmiany; wybrane strategie działania mieszkańców polskiej wsi*. Red. K. Górlach, G. Forys. Uniwersytet Jagielloński, Kraków: 21–29.
- Wilkin J., 1999: *Pozarolnicze funkcje obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 1 (3): 27–36.
- Wirth L., 1964: *On Cities and Social Life*. University of Chicago, Chicago.
- Woods M., 2005: *Rural Geography*. Sage publications, London, Thousand Oak, New Delhi.

EFFORTS TO DEFINE THE CATEGORY OF "COUNTRYSIDE" AT THE START OF THE 21ST CENTURY OR PROBLEMS ENCOUNTERED BY RESEARCHERS OF RURAL AREAS

Abstract. Nowadays the formulation of a single, coherent definition of the "countryside" poses a serious problem. A modern researcher of rural issues has to decide whether he intends to deal with "rural community" or "rural area" for, as it is stressed by Górlach [2004], each of these notions involves a different perspective. The same notions are interpreted in a slightly different way by sociologists, economists, geographers and also researchers from individual countries. Sociologists (including Hoggart and Buller [1987], Kaleta [1998]) point to various planes of formulation of definitions of the countryside. The author of the article tries to analyse changes in the ways of defining the countryside that have occurred since the days of Grabski. The diversification and the high rate of changes taking place in the countryside make it so hard to formulate its definition that some researchers suggest the use of the notion "rural" ought to be abandoned. Halfacree suggests that it would be proper to use the category of post-rurality. The question of defining the notions "countryside", "rural" and "rural area" is important to scientists because, as it was pointed out by Nowak [1985], the examined notions ought to be defined in a way making their content and scope clear for a person conducting research.

Keywords: definition, countryside, rural, rural area, urban-rural continuum